

Nr 442

Av herr Arvidson m. fl., om vissa kulturpolitiska åtgärder.

Med kulturpolitik skulle man kunna förstå all samhällelig verksamhet som befrämjar mänsklig kultur, från utdikning av myrar till inrättandet av professurer i filosofi. Ordet *kulturpolitik* begagnas emellertid i en mycket mer begränsad betydelse. Det betecknar den verksamhet från det allmännas sida som avser att befrämja produktion och konsumtion på de konstnärliga och estetiska områdena. Men även med denna begränsning spänner kulturpolitiken över vida områden.

Litteratur, musik, bildkonst och scenkonst är kulturpolitikens objekt. Huvuduppgiften för all kulturpolitik måste vara att skapa en kulturvänlig miljö, en miljö som utgör en god jordmån för konstnärligt skapande och som aktiverar intresset för det estetiska livet. Att få växa upp i en sådan miljö, att ha tillgång till böcker, musik, konst och teater, att lära sig förstå de konstnärliga uttrycksmedlen och att tillägna sig ett estetiskt betraktelsesätt vid bedömningen av livs- och samhällsföreteelser är så betydelsefullt, att man — om intentionerna på detta område blir verklighet — kan hoppas på en mänsklig och samhällelig förnyelse med helt nya anspråk på arbete och fritid, på vanor och livsföring, på samliv och ensamhet. Ur denna synpunkt kan kulturpolitiken göra anspråk på den centrala platsen i det samhälleliga reformarbetet. Dess förutsättningar är emellertid en gynnsam ekonomisk utveckling, ett högt utvecklat utbildningsväsen och en grundfäst folkfrihet.

Någon sammanfattande *utredning* om den svenska kulturpolitikens mål och medel finns inte. Den kommer så småningom att bli nödvändig. Under senare år har förslag om en sådan framlagts i riksdagen men avslagits. Det torde vara ändamålsenligt att vänta ännu några år. Motiveringen för ett uppskov är att en statlig kulturpolitik sedan några år tillbaka håller på att ta form, och detta lyckosamt påbörjade arbete bör inte avbrytas. Tvärtom kan denna kulturpolitik ge de erfarenheter som en utredningskommitté behöver för att kunna bedöma betydelsen av de kulturpolitiska åtgärderna.

Man kan skönja vissa *huvudlinjer* i de senare årens statliga kulturpolitik. Först och främst har det gällt att hos allt bredare lager av vårt folk skapa intresse för och behov av konsten i alla dess livsytringar. Det viktigaste medlet härför är skolreformen. Genom skolpliktens förlängning till nio år och genom utbyggandet av ett gymnasialt skolstadium, öppet för alla, vill man höja vårt folks bildningsnivå, vilket är en förutsättning för konstförståelse. Inom den nya skolan söker man genom samordning av kursplanerna

i de skilda ämnena ge en systematisk estetisk fostran. Att dessa intentioner ännu inte förverkligats i skolans dagliga liv får inte bortskydda den utveckling som här är på väg. Ett annat viktigt medel är folkbildningsarbetet, inom vilket de estetiska aspekterna gör sig alltmer gällande i takt med att resurserna växer. Ett tredje medel är massmedia, framför allt radio och TV, som ännu inte i tillräckligt hög grad kunnat inriktas mot en estetisk folkfostran. Viktiga medel i den estetiska fostrans tjänst är vidare biblioteken, museerna, teatrarna, orkestrarna och biograferna, vilkas resurser att betjäna allmänheten på senare år med statens hjälp betydligt ökat. I samband därmed har arbetet på att underlätta distribueringen av konstnärliga produkter till alla samhällslager och till alla delar av vårt land intensifierats. Det har gällt att hjälpa de skapande och utövande konstnärerna att vinna ny publik och få avsättning för sina verk. Allt detta rör konsumtionssidan. På produktionssidan har man inriktat krafterna på att förbättra utbildningen för blivande konstutövare på olika områden (bl. a. musik, teater, film, bildkonst) och att ge allt fler kvalificerade aspiranter möjlighet till sådan utbildning. Slutligen har man genom direkta ekonomiska åtgärder, framför allt arbetsstipendier, velat möjliggöra för konstnärerna att helt ägna sig åt konstnärligt skapande och känna trygghet i denna yrkesutövning. Viktigt har också varit att man genom ökade anslag till de konstnärliga institutionerna möjliggjort högre löner och arvoden åt de utövande konstnärerna.

Det är förklarligt att man på detta vidsträckta område ännu trevar sig fram. Man kan emellertid konstatera att en målmedveten expansion ägt rum och att denna bl. a. tagit sig uttryck i årliga höjningar av anslagen och tillkomsten av nya anslagsposter. Man har blott att önska att takten i denna expansion snabbt ökar.

Behovet av snabb expansion gör sig tydligast gällande, då det är fråga om *ersättningen till konstnärerna* för deras arbete. Att konstnärligt arbete betalas så dåligt beror i främsta rummet på att avnämarna är för få. Dessa kommer att bli fler, sedan skolreformen genomförts och folkbildningsarbetet fått tillräckliga resurser. Läget för konstnärernas del kan då bli ett annat. Att avnämarna är få sammanhänger också med att vårt kultur- och språkområde är litet. En viktig uppgift är därför att sprida svenska konstnärliga alster i utlandet. En vall måste här genombrytas. Frågan hur svenska böcker skall bli översatta och sålda i andra länder, hur svensk bildkonst skall kunna utställas och säljas ute i världen, hur svensk musik skall bli känd och uppskattad jorden runt, hur svensk film skall finna vägen till utländska biografer, hur svenskt konsthantverk skall bli alla folks egendom är ett gigantiskt problem, som man ännu inte på allvar börjat penetrera.

Medan publiken ännu är fåtalig och avsättningen ringa, måste dock konstnärerna få arbeta och ha trygghet i sitt arbete, såvida man nu över huvud anser att vi ska ha en kvalificerad yrkeskår av kulturarbetare. Konstnärerna kan i regel inte leva på sitt konstnärliga arbete, ännu mindre känna

trygghet i detta arbete. Ändå skulle de kunna ställa krav på att liksom de flesta andra yrkesutövare få ha en god standard och säkra inkomster. Helst skulle de vilja ha avlönat arbete. Somliga av dem, skådespelare och regissörer, dansare och koreografer, operaartister och orkestermedlemmar, har ordnat arbete och regelrätta löner, låt vara att anställningarna ofta är kortvariga och osäkra och lönerna inte alltid tillräckliga för försörjning. De flesta konstnärer, författarna och översättarna, målarna, skulptörerna och grafikerna, tonsättarna och många solister samt formgivare av olika slag, är emellertid egna företagare, beroende av egen inspiration och skaparkraft, av förläggares värderingar, av kritikers och recensenters växlande omdömen, av allmänhetens varierande köplust. Alla konstnärers tillvaro är ekonomiskt osäker, många även betydande konstnärer kan inte leva på sitt konstnärliga arbete, och de flesta måste försörja sig med arbete vid sidan av den verksamhet de betraktar som sin livsuppgift.

Detta är bakgrunden till den statliga anslagspolitiken på detta avsnitt. Det samhällseliga stödet till konstnärlig verksamhet kan sägas ha två former, direkt ersättning för utfört arbete och indirekt ersättning för sådant. Direkt ersättning för utfört arbete får författarna genom det anslag som betecknats »Ersättning åt författare m. fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek m. m.». Bildkonstnärerna får en motsvarande direkt ersättning genom anslagsposten »Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader». Också beställningsarbeten från hel- eller halvstatliga institutioner till författare, tonsättare och bildkonstnärer ger kulturarbetarna direkt ersättning för utfört arbete. Till kategorien indirekt ersättning för utfört arbete hör konstnärbelöningar, arbetsstipendier och andra stipendier. De avses inte att vara ersättning för visst arbete utan för konstnärens verksamhet över huvud taget. De konstnärliga yrkesutövarna själva lägger huvudvikten vid de anslag som går till direkt ersättning men understryker kraftigt att också den indirekta ersättningen är ersättning för arbete som faktiskt utförts eller utförs. Denna indirekta ersättning, som nu ges i skilda former, hör enligt konstnärorganisationerna utbyggas till regelrätta konstnärslöner.

I årets statsverksproposition har de poster, som sammanförts under beteckningen »Allmänna kultur- och bildningsändamål a) Konst, litteratur, musik m. m.» och som återfinns under åttonde huvudtiteln (s. 15 ff), i allmänhet uppräknats med betydande belopp, dock inte så stora att man vågar påstå att expansionstakten ansenligt ökar.

Under rubriken *Konstnärstipendier* begär ecklesiastikministern en anslagshöjning på 480 000 kronor till 2 474 000 kronor. De stipendieutdelande myndigheterna hade med hänvisning till föreliggande behov begärt en höjning med 1 877 000 kronor. Medlen används i första rummet till arbetsstipendier på 12 000 kronor. Till författarna utgår för närvarande 30 sådana, till bildkonstnärerna likaså 30, till tonsättarna 15 och till övriga konst-

närer 45. Dessa större arbetsstipendier, som i år utdelas för första gången, kan behållas av stipendiaten också nästa år. Detta betyder, att de flesta stipendierna är bundna för nästa år och att under nästa år inga nya stipendier av denna typ kan utdelas, om inte anslaget höjs. Genom den föreslagna anslagshöjningen får författarna tolv nya större stipendier, bildkonstnärerna tio och gruppen övriga fem, medan tonsättarna blir utan. Beträffande författarna yttrar ecklesiastikministern: »De i princip treåriga större arbetsstipendier, som införts fr. o. m. innevarande budgetår för författare och översättare, kommer i stor utsträckning att bli bundna även under nästa år till de stipendieinnehavare, som nu utses. Det är därför synnerligen angeläget att kunna ställa nya stipendier till förfogande för författargruppen.» Av de tolv större arbetsstipendier som med denna motivering ställs till författargruppens förfogande skall emellertid två gå till kulturjournalister och ett icke nämnt antal till de dramatiska författarna, vilka därmed överflyttas från gruppen »konstnärer i övrigt» till gruppen »författare och översättare». I själva verket betyder detta att fem av de nya stipendierna är bundna till dramatiska författare, som redan fått stipendium. Det återstår bara fem nya stipendier.

Överflyttningen av de dramatiska författarna till författargruppen kan te sig naturlig: dramatikerna är också författare. Överflyttningen har emellertid skett utan samråd med Svenska dramatikerförbundet, som företräder dessa författares intressen. De dramatiska författarna anser sig höra hemma i den konstnärsgrupp, dit skådespelare, regissörer, koreografer, dansare och andra scenkonstnärer räknas. De dramatiska författarna anser sig bli mer sakkunnigt bedömda av KLYS' konstnärsstipendienämnd, som utdelar stipendierna åt gruppen »konstnärer i övrigt», än av styrelsen för Sveriges författarfond, som är sakkunnig endast när det gäller i bokform utgiven litteratur och som aldrig befattat sig med den i regel endast spelade dramatik som skall bedömas när det gäller de dramatiska författarna. Detta resonemang förefaller oss riktigt. Vi föreslår därför att de dramatiska författarna alltjämt får räknas till gruppen »konstnärer i övrigt» och att stipendieanslaget till denna grupp höjs med det belopp som för året tagits i anspråk för dramatiska författare, nämligen 70 000 kronor. Detta belopp inkluderar fem större och några mindre arbetsstipendier.

Ehuru antalet konstnärstipendier skulle behöva ökas i långt snabbare takt än propositionen räknar med, inskränker vi oss till den höjning som är motiverad av att de dramatiska författarna kvarstår i gruppen »konstnärer i övrigt». Denna höjning medger att gruppen »författare och översättare» får de nya stipendier som ecklesiastikministern räknat som synnerligen angelägna.

Under rubriken *Konstnärbelöningar* behandlas en annan stödform, introducerad i förra årets statsverksproposition. Belöningarna, som skulle utgå till 25 konstnärer, som gjort mycket betydande konstnärliga insatser, hade

formen av inkomstgaranti, i regel innebärande att konstnärer med mindre än 24 000 kronor i årsinkomst av staten skulle erhålla utfyllnad upp till detta belopp. Denna garanti skulle ges på livstid och bl. a. alltså vara ett slags pension. Bakom ecklesiastikministerns förslag låg konstnärorganisationernas ofta framförda krav på att konstnärerna skulle äga ekonomisk trygghet i sin yrkesutövning. I årets statsverksproposition heter det: »Det nya konstnärstödet är avsett att vara både ett bidrag till lösningen av konstnärernas trygghetsproblem och en utmärkelse för bestående insatser inom svenskt kulturliv. Belöningsinnehavarna tryggas mot för låg inkomst och mot inkomstvariationer samt får sin ålderdomspensionering säkrad. De får härigenom ökade möjligheter att avstå från förvärvsarbete av icke konstnärlig art för att helt kunna ägna sig åt sin egentliga uppgift.»

Mot denna stödform riktades både i pressen och i riksdagen och inte minst från konstnärerna själva en bitter kritik, speciellt sedan den första gruppen belöningsinnehavare utsetts. Vid urvalet av dessa desavuerades förslagen från de sakkunniga instanserna, och man utdelade belöningarna efter konstnärlig rang utan hänsyn till behov. Därigenom, påpekade kritiken, hade staten sparat åtskilligt av det förslagsanslag på 300 000 kronor, som riksdagen beviljat! Många av belöningsinnehavarna hade så goda inkomster, att de inte hade eller beräknades kunna få någon glädje av garantien. Kritiken vände sig emellertid mot denna stödform främst av en annan anledning: en konstnär med inkomster under 24 000 kronor skulle inte ha något intresse av att skaffa sig betalt för sitt arbete, eftersom han ändå skulle få ut pengarna av staten och därför lika gärna kunde skänka bort t. ex. sin tavla som att sälja den. I pressen och i riksdagen framfördes därför förslaget att konstnären enligt viss reduceringsregel skulle få behålla en del av den egna inkomsten.

Kritiken, som ledde till att två av de utsedda belöningsinnehavarna avsåg sig belöningen, sköt uppenbart över målet när den utdömde hela stödformen, såsom skedde på vissa håll. Stödformen kunde te sig en smula parodisk, så länge antalet belöningar stannade vid 25. De 25 utsedda innehavarna bar alla berömda konstnärnamn, och det stora flertalet hade en god, många en mycket god ekonomi. Men om antalet mångdubblas och blir 1 000 i stället för 25, kommer det att betyda en revolution i fråga om de ekonomiska villkoren för det konstnärliga skapandet i vårt land. Varje betydande konstnär skulle kunna ägna sig helt åt konstnärligt skapande utan oro för ekonomi eller ålderdom. Värdet av stödformen är helt beroende av att antalet belöningar är tillräckligt stort.

De kritiker, som föreslagit att man i stället för en garanti av detta slag skulle anslå medel till fler arbetsstipendier av långtidskaraktär har inte förstått grundtanken i systemet med konstnärbelöningar. Ecklesiastikministern föreslår i år en ökning av antalet belöningar till 100 och beräknar för dessa en kostnad av 500 000 kronor. Om antalet i stället höjdes till 1 000,

skulle man kunna tänka sig en kostnad härför på 5 miljoner kronor. För denna i sammanhanget blygsamma summa skulle hela den etablerade konstnärskåren i landet kunna erhålla trygghet i arbetet och helt kunna ägna tid och krafter åt konstnärligt skapande. Om man i stället använde denna summa för arbetsstipendier, skulle samma antal konstnärer erhålla 5 000 kronor per man och år, vilket skulle vara ett värdefullt tillskott till den övriga inkomsten men på intet sätt betyda trygghet i arbetet eller trygghet på ålderdomen.

Att ecklesiastikministern föreslår en höjning av antalet konstnärbelöningar från 25 till 100 kan hälsas med tillfredsställelse. Det är att hoppas, att höjningen i rask takt fortsätter de närmaste åren.

Emellertid är stödformens värde inte bara beroende av antalet belöningar utan också av de regler som gäller för reducering av belöningen i förhållande till belöningsinnehavarens egen inkomst. Ecklesiastikministern har i år tagit kritiken på denna punkt ad notam och föreslår en sådan förändring, att reduceringen sker med 75 % i stället för som första året med 100 % av skillnaden mellan belöningsinnehavarens inkomst och ett basbelopp, som i år utgör 5 000 kronor. Detta är en avsevärd förbättring. Av den inkomst, som ligger ovanför 5 000 kronor men inte överstiger 25 000 kronor, behåller innehavaren 25 %. Han har därigenom fått visst intresse av att skaffa egen inkomst. Frågan är, om de 25 procenten utgör en tillräcklig sporre. En avvägning är här svår att göra. Ju mer procenttalet närmar sig 100, ju mer får stödformen karaktär av livstidsstipendium och mister därigenom sin speciella karaktär. Vi föreslår, att reducering av belöningen sker efter de principer som anges i statsverkspropositionen, dock att 75 % utbyts mot 50 %.

Av annan art är det anslag, som utgår under punkten *Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader*. Detta anslag har under de senaste åren ökat från 500 000 kronor till 1 200 000 kronor och förelås nu ytterligare utökat till 1 600 000 kronor. Anslaget är av vikt för skapandet av en konstnärlig offentlig miljö, och det är normbildande, eftersom också kommunerna och organisationerna börjat medge sådana anslag till egna byggnader. Anslaget är betydelsefullt också för konstnärernas egen del. De får genom detta uppdrag, som ger arbete och inkomst, den form av stöd de helst önskar sig. Från konstnärshåll har man velat fastställa den s. k. enprocentsregeln, innebärande att minst en procent av byggnadskostnaderna skall gå till konstnärlig utsmyckning. Denna regel har en gång varit godtagen av statsmakterna men försvann i samband med en krisbudget. Frågan, om fastslående av en sådan regel är till förmån för själva saken, kan diskuteras. Däremot kan det inte diskuteras att anslaget, trots de ansevärliga höjningarna, håller sig långt under de belopp ett tillämpande av regeln skulle ha givit. Det nu föreslagna beloppet torde motsvara ungefär en halv procent. Under sådana förhållanden föreslår vi en höjning med ytterligare 400 000 kronor till två miljoner kronor.

För författarna framstår anslaget under punkten *Ersättning åt författare m. fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek m. m.* som det centrala anslaget. Detta utgår för närvarande med fem öre per boklån, med ett öre när det gäller översatta verk, samt med 20 öre för nyttjande av referensexemplar, med fyra öre när det gäller översatt sådant. Anslaget utgör för närvarande 1 940 000 kronor. Av dessa medel tillfaller ungefär en tredjedel författarna direkt i proportion till utlåningen av deras böcker, medan två tredjedelar går till en fond, benämnd Sveriges författarfond, som därur utdelar pensioner till äldre författare och till författaränkor, arbetsstipendier, delvis av långtidskaraktär, resestipendier, premier och understöd m. m. Författarfonden är numera hårt pressad; behoven överstiger många gånger om de tillgängliga medlen. Författarfondens styrelse föreslår en höjning av ersättningen till följande belopp: per lån av svensk bok åtta öre, översatt bok fyra öre, per utnyttjande av referensexemplar 32 öre, översatt sådant 16 öre. Detta skulle betyda en anslagsökning med 1 720 000 kronor till 3 660 000 kronor. Ecklesiastikministern har inte räknat med någon anslagshöjning för nästa år.

Vid bedömningen av anslagets storlek bör hållas i minnet att det här är fråga om ersättning för det allmännas utnyttjande av författarnas verk. Dessa verk står genom en s. k. tvångslicens till allmänhetens förfogande. Härför skall enligt gällande upphovslag ersättning utgå. Däremot säger lagen ingenting om hur stor ersättningen skall vara. Egentligen borde ersättningens storlek fastställas genom underhandlingar mellan staten och författarorganisationerna. Sådana äger inte rum och torde vara meningslösa, eftersom författarna på grund av lagstiftningen inte har någon makt att sätta emot statens. Den ena sidan bestämmer alltså ensidigt, vad den andra skall ha. Under sådana förhållanden bör generositet vara en angelägen sak för staten, särskilt som det här är fråga om en kulturell angelägenhet av central vikt. Biblioteksersättningen tillkom efter förslag från bokutredningen i början av 1950-talet. Bokutredningen hade funnit fem öre per boklån vara en skälig ersättning. Författarna fick tre öre per boklån och måste länge kämpa för den höjning till fem, som företogs för några år sedan. Under tiden har emellertid penningvärdeförsämring pågått, samtidigt som en kraftig reallönestegring kommit löntagarna till godo. De av bokutredningen föreslagna fem örena bör i dag motsvaras av tio öre. De anslagshöjningar, som styrelsen för Sveriges författarfond föreslagit, ter sig mot denna bakgrund blygsamma.

Det bör betonas att författarnas pensionering sker genom denna fond. Någon ATP kan författarna inte göra anspråk på. Vissa större författare kan få sin pensionsfråga ordnad genom konstnärsbelöning (se ovan), men det stora flertalet författare och översättare är hänvisade till författarfonden, vars medel inte räcker till för mer än en mindre del av de äldre författarna och inte medger annat än små pensioner. Fondens medel skall dessutom användas till arbetsstipendier åt författare, som står mitt uppe i

sin produktion, och till yngre lovande författare, som bör beredas möjlighet att samla sina krafter kring sin litterära produktion. Det är uppenbart att fonden med sina nuvarande tillgångar inte kan fylla sin uppgift.

Vi föreslår att den anslagshöjning, som styrelsen för Sveriges författarfond föreslagit och utförligt motiverat, godtages av riksdagen.

Bland övriga punkter i berörda avsnitt av åttonde huvudtiteln tilldrar sig *Bidrag till de kungl. teatrarna* särskilt intresse. Teateranslagen har överlag höjts, vilket konstateras med tillfredsställelse. Dramatiska teatern har emellertid fått avslag på en framställning, som ur den estetiska fostrans synpunkt kan få mycket stor betydelse. Det gäller anslaget till skolteaterverksamheten, vilken avses bli en integrerande del av skolans egen verksamhet. Styrelsen skriver, att den »eftersträvar att i större utsträckning än f. n. få teaterföreställningen som kulturprodukt utnyttjad såsom hjälpmedel och arbetsmaterial i skolarbetet» och att den för detta ändamål vill pröva nya vägar och »göra försök att aktivt medverka i skolans arbete med syfte att uppnå en meningsfull teaterfostran och teatertillväjning som ett led i skolans uppgift att ge fostran i vidaste mening». Med detta följer emellertid ett ökat subventionsbehov, eftersom skolteatern med denna nya målsättning inte gärna kan låta skolans elever erlægga biljettavgifter.

Man kan förstå om ecklesiastikministern önskar övertänka konsekvenserna av detta förslag i den mån det är fråga om elevernas fria tillträde till skolteaterföreställningarna. Förslaget i denna del, säger han, har alltför stor räckvidd för att kunna lösas i förevarande sammanhang. Med accepterande härav föreslår vi ett uttalande från riksdagens sida att frågan om skolelevernas fria tillträde till skolteaterföreställningar bör göras till föremål för en snabbutredning på departementsnivå med syfte att möjliggöra förslag till nästa års riksdag.

Med hänvisning till ovanstående föreslår vi,

att riksdagen med bifall i övrigt till Kungl. Maj:ts förslag ville besluta

1. att då det gäller punkt B 1, *Konstnärstipendier*, de dramatiska författarna alltjämt skall räknas till gruppen »konstnärer i övrigt» och att anslaget därför höjes med 70 000 kronor utöver vad i statsverkspropositionen föreslås;

2. att då det gäller punkt B 2, *Konstnärbelöningar*, antaga den av Kungl. Maj:t föreslagna reduceringsregeln med den förändringen, att 75 % utbyts mot 50 %;

3. att då det gäller punkt B 4, *Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader*, höja anslaget med 400 000 kronor utöver det av Kungl. Maj:t föreslagna;

4. att då det gäller punkt B 5, *Ersättning åt författare m. fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek m. m.*

höja anslaget med 1 720 000 kronor utöver det av Kungl. Maj:t föreslagna, varvid de beräkningsgrunder som styrelsen för Sveriges författarfond föreslagit tillämpas; samt

5. att hos Kungl. Maj:t hemställa om snabbutredning angående fritt tillträde för skolelever till skolteaterns föreställningar och om förslag i anledning härav till 1966 års riksdag.

Stockholm den 27 januari 1965

Stellan Arvidson

Erland Carbell

Nils Kellgren